

na hrvatski jezik (njem. *Sprachwechsel*) vidljiv je usporede li se službeni dokumenti iz 1871. i 1872. godine. Evo podatka iz 1872. o jednom službeniku u Novigradu Podravskom (Madjer 1937: 153): “1873. g. bio je kot. pretstojnikom Hadžić, a prije njega, prvi nakon razvojačenja, Vondra koji je u vojsci bio natporučnik, a kao kot. pretstojnik potpisivao se 2–IV–1872: Vondra Oblt. pr. Bezirksleiter, a 22–IV–1872: ,pr. (priv?) kot. predst. Vondra nadp.’”

2. Razdoblje od ukidanja Vojne krajine (1871.) do kraja Drugoga svjetskoga rata (1945.)

Nakon razvojačenja Vojne krajine, a u sklopu toga i Đurđevečke pukovnije, njemački je jezik izgubio status službenoga jezika, čime je nestala i zakonski sankcionirana, upravopolitička podloga njemačko-hrvatskoga jezičnoga dodira.

Uspomena na razdoblje Vojne krajine desetljećima je bila u živom sjećanju nekadašnjih graničara, “đuroka”, a i danas je važan element lokalnoga i područnoga identiteta. Ovamo u prvom redu spada tzv. legenda o picoku, pjetliću, koja ima svoje izvorište u ratovima s Turcima. Prema toj legendi, izgladnjeli branitelji grada nadmudrili su Turke koji su ih danima opsjedali, ispalivši – po nagovoru starice – zadnjega pjetlića među Turke. Ovi su pak navodno povjerovali da branitelji imaju dovoljno hrane i odustali od daljnje opsade (Palošija / Sučić 1996). Inače, povijesna znanost pretpostavlja da je turski vođa Ulamabeg iznenada odustao od daljnje opsade grada zbog toga što je tom prilikom pretrpio značajne gubitke, ali i zato što je doznao da je u tursku Posavinu prodrla hrvatska vojska (Horvat 1933: 18). Zahvaljujući toj legendi stanovnici Đurđevca, a i ponekad čitave Podravine, nazivaju se nadimkom Picoki, prema vjerojatno ondašnjem nazivu za pjetlića (u današnjem govoru kaže se *p’evčec*), a scenska vizija legende o picoku pod zidinama Staroga grada od 1968. godine središnja je priredba trodnevne kulturne, folklorne i sportske manifestacije nazvane “Picokijada” (Bošković-Stulli 1983: 297-301, Petrović-Peroković 1996). Pjetlić i đurđevečki Stari grad nisu samo česti motivi u umjetnosti, napose likovnoj, nego se koriste i u logotipovima pojedinih podravnih tvrtki (npr. prehrambenog koncerna “Podravka” iz Koprivnice) ili kao oznake i nazivi pojedinih proizvoda (npr. sireva). Na razdoblje Vojne krajine podsjeća i ime đurđevečkog nogometnog kluba “Graničar”, osnovanog 1919. godine (Hodalčić 1996).

Razvojačenje Vojne krajine nije, međutim, značilo nagao i konačan prekid kroatofonoga starosjedilačkoga stanovništva s njemačkim jezikom. Naime, tehnološki i industrijski razvitak u zemljama njemačkoga govornoga područja utjecao je i na život u đurđevečkoj Podravini. Još u razdoblju Vojne krajine to je područje bilo među prvima u hrvatskom etničkom prostoru koje je došlo u doticaj s tada novim tehničkim dostignućima, industrijskim biljkama, načelima racionalne poljoprivrede i počecima industrije (Krajasich 1974: 138-139). Usporedno s nabavkom strojeva i industrijskih proizvoda te primjenom novih poljoprivrednih i gospodarskih postupaka u podravskom dijalektu nastaju i nove posuđenice iz njemačkoga.

Usprkos činjenici što je na području đurđevečke Podravine bio zanemariv broj izvornih govornika njemačkoga,¹⁵ njihov je gospodarski¹⁶ i društveni utjecaj bio znatan. U razdoblju nakon razvojačenja nastavlja se tradicija doseljavanja obrtnika iz njemačkoga jezičnoga prostora, posebno Štajerske, a domaći se kalfe i nadalje usavršavaju u austrijskim, mađarskim i češkim radionicama i manufakturama, uspostavljajući tijekom tih boravaka ne samo poslovne, nego i privatne veze (Kolar-Dimitrijević 1994: 46). “Nije za odmet reći da su kalfe iz Podravine u pravilu uvijek odlazili u Graz, te da su stoga gotovo svi podravski obrtnici znali dobro njemački jezik, a mnogi su se i oženili kćerima svojih štajerskih gazda, te su ih doveli u Podravinu.” (isto).

U okolici Varaždina, Ludbrega i u Međimurju Nijemci se zapošljavaju kao ekonomski na veleposjedima, a posebno su mnogobrojni među trgovcima. Tako su se tijekom 19. i početkom 20. stoljeća četiri generacije trgovačke obitelji Tottar u Virju bavile uvozom željezne, luksuzne i manufakturne robe iz Pečuha, Graza i Beča, “što je u znatnoj mjeri utjecalo na povišenje standarda na ovom području”, ali i izvozom svile proizvedene u vlastitoj svilani, šišarke, ovčje vune, brašna, meda, stoke i drva (isto). “Trebalo naglasiti da su Tottarovi uredno vodili trgovačke knjige i na osnovu očuvane korespondencije možemo rekonstruirati njihove veze s najpoznatijim veletrgovcima Austrije, Mađarske, Italije i Varaždina. Dakako da je jugoslavenska država, stvorena krajem 1918, nastojala prekinuti ovu trgovinu u čemu je uspjela, te se zadnji Tottar Julius bavio poljoprivredom, napustivši potpuno trgovinu, a Virje je počelo gubiti značaj trgovačkog središta za Podravinu.” (isto).

Trgovinu željeza i manufakturu vodi u Đurđevcu Ferdinand Brenner, a njegov sin Gabriel otvara vlastitu trgovinu u Pitomači 1900. godine. Robu nabavljaju preko Ferdinandovca, gdje je domicilna obitelj podravskih industrijalaca Nöttiga (podr. *Ne: tik'ovi*). Tako je Slavoljub Nöttig 1876. godine u Đurđevcu osnovao paromlin. Njegov sin Eduard (1877.-1930.) školovao se u Obrtnoj školi u Zagrebu, a nakon toga usavršavao u Njemačkoj. Po povratku se angažirao u mlinarskoj industriji, sjedinivši 1916. paromline u Đurđevcu i Pitomači s novosagrađenim mlinom u Bjelovaru i postavši generalni ravnatelj tih Sjedinjenih paromlina, a djelovao je i u strojarskoj i drvnoj industriji (isto, 47).

¹⁵ Analizirajući popis stanovništva iz 1910. godine Kolar-Dimitrijević (1994: 45) piše: “Prema popisu od 31. siječnja 1910. u varaždinskoj županiji bilo je 587 Nijemaca i još u gradu Varaždinu 585. U bjelovarsko-križevačkoj županiji deklarirali su se kao Nijemci 4.235 osoba, pa je prema tome Podravina imala približno pet tisuća Nijemaca, odnosno osminu onog broja koliko je imala virovitička županija s gradom Osijekom. Međutim radi židovskog problema, odnosno nepreciznih kriterija njemačke narodnosti teško je donijeti posve ispravan zaključak.” Iako broj od pet tisuća govornika njemačkoga nije zanemariv, treba uzeti u obzir činjenicu da se ovdje pod područjem Podravine podrazumijeva čitav prostor nekadašnjeg Varaždinskog generalata uključujući i veće gradove kao što su Koprivnica, Bjelovar, Križevci. Od tih pet tisuća u đurđevečkoj je Podravini bilo tek nekoliko desetaka izvornih govornika njemačkoga (usp. *Popisa žiteljstva 1910.*).

¹⁶ O gospodarstvu đurđevečke Podravine usp. Bedić (1996), Feletar (1988: 161-191).

Prije Prvoga svjetskoga rata u Đurđevcu djeluje paromlin poduzetničke obitelji Braun (1879.-1916.) te manji mlinovi Maitza i Lichtnera (Feletar 1988: 175). Obitelj Braun u Đurđevcu između dva rata posjeduje paromlin s električnom centralom, veliku pilanu, a posjednik Šandor Braun tridesetih godina dobiva koncesiju na ispiranje zlata u Dravi (isto, 296). Inače, Braun je još imao i paromlin u Kloštru Podravskom, dok je onaj u Đurđevcu bio najveći prehrambeni pogon u đurđevečkoj Podravini. Po ovome poduzetniku nazvana je početkom devedesetih godina 20. stoljeća bivša Klaonička ulica u đurđevečkoj četvrti Peski. Prijedlog je potekao od samih stanovnika te četvrti, nekada vrlo siromašne, kojima je Braun ostao u sjećanju kao veliki dobrotvor. Inače, mala židovska zajednica u Đurđevcu doživjela je tijekom Drugoga svjetskoga rata tužnu sudbinu svojih sunarodnjaka u Europi. Uz blagoslov komunističkih vlastodržaca kasnih pesedetih godina čak je i njihovo groblje (Vidaković 1939) devastirano, a područje Stiska, gdje je ono bilo smješteno, naseljeno je Romima. Na tom lokalitetu i danas se nalazi romsko naselje. Rušenjem zgrade bivšega “templu” na križanju Trga svetoga Jurja i Ulice Antuna Radića devedesetih godina nestali su u Đurđevcu i posljednji materijalni znakovi židovske duhovne kulture. Doduše, nekoliko starijih zgrada u Đurđevcu nekada je pripadalo Židovima, no nakon konfiskacije tijekom i nakon Drugoga svjetskoga rata, izbljedila je uspomena na njihove vlasnike.

Na istraživanju nafte i plina još od dvadesetih godina angažiraju se njemački stručnjaci, a temeljita geofizička mjerenja đurđevečke Podravine provelo je od 1940. do 1942. njemačko poduzeće “Seizmos” iz Hannovera (Feletar 1988: 297).¹⁷

U razdoblju od prije početka svjetske krize do Drugoga svjetskoga rata u Đurđevcu je radila omanja tiskara Miloslava Weinerja.

Uz već spomenutog đurđevečkog trgovca Brennera u đurđevečkoj su Podravini trgovine imali i ovi trgovci: Josip Berger, Braun i Marija Licht(n)er (Đurđevac), Pavao Pichler (Ždala), Josip Hirschler (Draganci), Ernest Hirschler (Podravske Sesvete), Egon Fürst, Eugen Schlesinger i Josip Weber (Pitomača) i drugi (isto, 309).

Ovi poduzetnici, uglavnom židovskoga podrijetla, govorili su međusobno njemački,¹⁸ pa se može pretpostaviti da su upravo u njihovim trgovinama i poduzećima izvorni govornici podravskoga dijalekta dolazili u dodir ne samo s novim proizvodima, strojevima, alatima, materijalima i tehnološkim postupcima, nego i s njihovim njemačkim nazivima.

¹⁷ Đuka Tomerlin-Picok sjeća se kao dječak tih istraživanja, njemačkih stručnjaka i domaćih ljudi koji su im pomagali.

¹⁸ Prema informaciji Đuke Tomerlina-Picoka, koji je tridesetih godina 20. stoljeća išao u školu s djecom iz tih obitelji.

S druge pak strane, razvitkom prometnih veza stanovništvo đurđevečke Podravine dolazilo je u kontakt sa stanovnicima kajkavskoga Zagreba i štokavskoga Osijeka, gradova u čijim su govorima također zastupljene brojne posuđenice iz njemačkoga.¹⁹ I doseljenici iz tih gradova, spomenuti poduzetnici, također su posredovali neke germanizme.²⁰

Domaći su pak obrtnici i poduzetnici slali svoje kćerke u austrijske domaćinske škole, gdje su uz njemački jezik stjecale znanja o domaćinstvu i damske manire, ali i donosile sa sobom drugačije čitalačke navike te ponešto liberalniji način ponašanja i odijevanja.²¹ Činjenicu pak da su “mnogi uglednici hrvatskog javnog života zbog svog školovanja na austrijskim sveučilištima čitav život bili vezani uz austrijski krug” (Kolar-Dimitrijević 1994: 49), za đurđevečku Podravinu najbolje oprimiraju život i djelo znamenitoga hrvatskoga filologa, jednoga od utemeljitelja hrvatske dijelektologije, Virovca Franje Fanceva (Senjan 1991), koji je svoju znanstvenu karijeru započeo stekavši doktorat iz filologije na bečkome sveučilištu i objavivši na njemačkom jeziku studiju o govoru rodnoga Virja i okolice (Fancev 1907).

3. Razdoblje nakon 1945. godine

Iako veze stanovništva đurđevečke Podravine s njemačkim govornim područjem na razini osobnih kontakata traju sve do danas, njihov današnji intenzitet nije ni blijeđa slika onoga u prošlosti te ne predstavlja društveno relevantnu pojavu. Novije posuđenice iz njemačkoga, za koje se čini da bi iz idiolektalne jezične uporabe mogle prodrijeti u kolektivnu jezičnu praksu, u prvom su redu malobrojni nazivi proizvoda uvezenih iz njemačkoga jezičnoga područja²² ili je pak riječ o pojedinačnim posuđenicama u vezi s kupovinom u nedalekoj Štajerskoj i Grazu te odgovarajućim carinskim formalnostima.²³

¹⁹ O njemačkom jeziku u Zagrebu i Osijeku vidi Žepić (1995). O posuđenicama u zagrebačkom govoru usp. Glovacki-Bernardi (1988, 1998), Medić (1965), Turković (1997), a u osječkom Binder (1954) i Kordić (1991). O njemačkom osječkom, esekerskom govoru usp. Žepić (1996b, 1997/98) i Petrović (1999, 2001).

²⁰ U terenskom istraživanju germanizama u podravskom dijalektu informanti u Molvama i Virju navodili su za određene germanizme da su ih koristila “gospoda”. Primjer takve uporabe navela je informantica u Virju citirajući jednu tetu, pripadnicu građanskoga sloja, koja je kupivši svom suprugu hrenovke za doručak rekla rečenicu s germanizmima koji nisu tipični za narodni govor: “Ku:pil’ a sęm Dr’a:gi vuršt’eka za fr’ištik.”

²¹ Tako je, primjerice, pokojna Vera Tomica, rođ. Mihalic (1920.-2000.), čiji je otac u međuraću držao gostionicu u Đurđevcu, boravila neko vrijeme na domaćinskoj školi u Beču. Inače, sročitelj ovih redaka poznavao je gospođu Tomica kao prvu susjedu od najranijega djetinjstva i duboko joj je zahvalan što mu je svojom blizinom, spremnošću na razgovor i posuđivanjem knjiga i časopisa omogućila uvid u kulturološki milje različit od njegove primarne socijalizacijske okoline.

²² Takav je slučaj, primjerice, s nazivima za razne vrste piva.

²³ Usp. u *Rječniku modela i replika* brojne varijante replike tvorene prema modelu *Mehrwertsteuer*.